

Borgervæpningen i Bergen

Av Knut Geelmuyden og Hans Sindre Lothe Rein

1.0 Innledning	1
2.0 Borgervæpningens funksjon og oppgaver	1
2.1 Organisasjon og ledelse	3
2.2 Stadshauptmannen	6
2.3 Bergens ridende borgergarde	7
2.4 Redningskorpset	7
2.5 Borgerrunden	8
2.6 Patruljevakten	9
3.0 Uniformer	10
4.0 Nedlegging av borgervæpningen	11
5.0 Litteratur	13
5.1 Borgervæpningenes arkiv	13
5.2 Regelverk	14
6.0 Oversikt over stadshauptmann	15
7.0 Kilder publisert på Digitalarkivet	16

1.0 Innledning

Borgervæpningen i Bergen ble trolig opprettet på 1200-tallet. I den gamle byloven av 1276 får vi vite hvilke roller og oppgaver den hadde i byen. Borgervæpningen skulle forsvare byen i krigstider, opprettholde ro og orden i fredstid, samt ha tilsyn med brannsikkerhet og slukking av branner. Disse funksjonene hadde borgervæpningen i over 600 år - nesten helt fram til nedleggelsen i 1881.

Artikkelen vil belyse de ulike sidene av borgervæpningen gjennom byens historie, som arbeidsoppgaver, organisasjon og ledelse, og uniformer. Til slutt vil noen av årsakene til hvorfor borgervæpningen ble nedlagt i 1881 bli presentert.

2.0 Borgervæpningens funksjon og oppgaver

Allerede etter Bergens gamle bylov av 1276 var beboerne i Bergen pålagt å forsvare byen i krigstid og utføre vakthold. Denne dobbeltfunksjonen beholdt borgervæpningen nærmest helt fram til nedleggelsen i 1881. Vaktholdet skulle utføres av borgerne gjennom året, men under "julefreden" ble vaktholdet forsterket. Julefreden begynte på Tomasmesse, altså 21. desember, og varte ifølge byloven i tre uker. I denne perioden ble lovbrudd slått hardt ned på, og alle bøter ble doblet. Det var viktig at julen skulle være en fredelig periode hvor arbeid og leven skulle dempes, og det var nødvendig med ekstra vakthold for å sørge for at freden ble opprettholdt.

Det var ifølge byloven klare prosedyrer for hva vekterne og vaktholdet i byen skulle gjøre hvis de ble angrepet av fiender utenfor bymuren, og hvis det oppsto bråk innenfor bymuren. Ved angrep skulle vekterne på post sørge for at det ble ringt med vaktklokke og blåst i horn for å vekke bybefolkningen. Deretter skulle alle frie menn møte opp der skipene la til, så godt bevæpnet som mulig, og forsvare byen.

Oppgavene beskrevet i byloven av 1276 ser ut til å stå forholdsvis uforandret gjennom flere århundrer. Det er først gjennom en instruks til vaktmesteren i Bergen av 1624 man får mer detaljerte beskrivelser av vaktholdet. Vakten skulle mønstre opp på kvelden og fortsette fram til morgenen dagen etter. En vaktskriver skulle gi beskjed om hvem av borgerne som skulle holde vakt. Gjennom natten skulle vaktholdet sørge for at borgerne opprettholdt "gatefreden". Dette innebar å forhindre spillemenn, gatevold, drikking over den "sedvanlige tid" (etter klokken 22), samt roping og andre forstyrrelser om natten. En annen viktig oppgave var å passe på bruken av ild, og ikke minst varsle og foreta slukningsarbeid i branntilfeller.

Det finnes også ordinanser fra 1626 og 1646. Disse hadde liten betydning for borgervæpningens oppgaver, men hadde stor innvirkning når det gjaldt struktur og organisering. Dette vil bli nærmere omtalt i 2.1.

Borgervæpningens militære betydning var begrenset. På 1600-tallet opplevde byen kun ett angrep, da engelskmennene angrep den nederlandske ostindiaflåten på Vågen i august 1665. Det fortelles at borgerne i stor grad var opptatt med å sikre sine verdier og liv ved å flykte ut av kampsonen. Av ca. 2000 menn deltok kun en mindre andel i kampene. En mindre gruppe på 50-60 menn var viktige med ildgivning fra Nordnes, og en del menn bidro på Bergenhus festning, hvor det blant annet ble utdelt våpen til 150 mann som ikke tilhørte borgervæpningen. Noen kan også ha bidratt til arbeidsinnsats rundt artilleriet.

Utover 1600-tallet ble vaktholdet om natten kalt for "companie-vagten", eller kompanivakten. Dette navnet kom av at det var kompaniene i borgervæpningen som turvis holdt vakt om natten i løpet av året. Denne ordningen var lite velfungerende da flere borgere betalte vaktmesteren for å slippe vakttjenesten. Pengene ble brukt til å finne en stedfortreder, som ofte var personer lite egnet til å sørge for fred og ro om natten. For å forbedre kvaliteten på vaktholdet om natten foreslo stadshauptmann Gerrit Geelmuyden og hans offiserer i 1682 å opprette et standkvarter for vaktstyrken "paa et beqvemt Sted oven paa Mur Alminding" i form av et værelse eller en stue utlyst med lys og varme, der kompanivakten kunne møte når rundgangen skulle begynne. Denne varmestuen ble kort tid etterpå opprettet og fikk navnet Corps de Garde. Men vaktstyrken ble imidlertid ikke mer effektiv i nevneverdig grad. Vaktstuen ble erstattet av en mer permanent vaktbygning på klosteret i 1794, som fortsatt bærer navnet Corps de Garde eller Kortegården på folkemunne.

På slutten av 1600-tallet ble det foreslått å etablere et lønnet vekterkorps, slik det hadde blitt gjort i København i 1686. Politimesteren i Bergen, et embete først etablert i byen i 1692, var en sterk pådriver for forslaget. Magistraten på sin side var skeptisk da det ville medføre enda en utgift for bykassen. Den katastrofale brannen i 1702, som ødela 8/9 av byen, var nok sterkt bidragende til at også magistraten så nødvendigheten med å forbedre vaktholdet om natten. I 1704 fikk Bergen sitt eget vekterkorps. Politimesteren og magistraten mente den gamle kompanivakten skulle avvikles. Dette ble imidlertid ikke gjennomført, og den fortsatte å ha en viktig rolle i vaktholdet om natten gjennom hele 1700-tallet. En detaljert beskrivelse av vaktens sine oppgaver finner man i anordning om "Vægtene og Rundgangen i Bergen" av 1775.

Borgervæpningens oppgaver forandret seg i liten grad etter unionsoppløsningen i 1814, men den hadde fått en strammere struktur. Utover 1800-tallet var det et økende behov for å modernisere politioppsynet om natten, som fortsatt bestod av patruljevakten, borgerrunden og vekterkorpset. Denne ordningen av vakt- og politiopphold om natten var i liten grad skikket til å imøtekomme utfordringene som den raske befolkningsveksten og industrialiseringen medførte. Flere ulike forslag for hvordan man skulle reformere vaktholdet om natten, ble presentert. Den endelige beslutningen kom i 1874, da det ble vedtatt at borgervæpningens vaktoppgaver og vekterkorpset skulle nedlegges, og i stedet bli overlatt til et nyopprettet politikonstabelkorps.

2.1 Organisasjon og ledelse

Det første tegnet på at borgervæpningen i Bergen fikk en fast organisasjon, ser man i en instruks til vaktmesteren av 1626. Der står det oppført at byen "nu udi visse kompagnier er skiftet og delt", det vil si at borgervæpningen var blitt organisert i kompanier. Antallet kompanier var fem, og hvert kompani var på 300 mann. I tillegg hadde tyskerne på Bryggen to kompanier. I 1626 fikk også Bergen sin første *stadshauptmann*, som ble utnevnt som sjef over borgervæpningen. Stadshauptmannen overtok ansvaret fra byfogden (tidligere kalt gjaldkeren), som hadde vært sjef over borgervæpningen siden middelalderen.

Gjennom 1600-tallet ble antallet kompanier videre utvidet. I 1650-årene omfattet borgervæpningen totalt 12 kompanier, tre i Nykirkens sogn, tre i Domkirkens og to i Korskirkens sogn. Samlet utgjorde dette ca. 1750 menn. Kompaniene var inndelt i tre korporalskap, og det var totalt 24 korporalskap - ett for hvert av byens 24 roder. De øvrige kompaniene tilhørte Kontoret, som stilte med to kompanier, og endelig fantes det et kompani "af de Fattige Folck ... som huer Nat om Aaret holder Wact". Det skal nevnes at det tyske Kontor ved Bryggen hadde to kompanier som tilsvarte de to kirkesognene ved Kontoret. Kompaniene var imidlertid små med kun 50 mann i hvert. Da St. Martins kirke brente i 1702, ble de to kompaniene slått sammen. Historiker Edvard Edvardsen (1630-1695) forteller at på slutten av 1600-tallet var det i tillegg til de åtte kompaniene

også et kompani av fattigfolk som holdt vakt hver natt, og ved behov ett kompani av borgersønner, håndverkssvenner og drenger.

På 1700-tallet ser det ut til at antallet kompanier i byen var redusert, og i 1784 var borgervæpningen delt inn i åtte kompanier. Det overordnede befalet var stadshauptmann og stadsadjutant, samt åtte stadskapteiner som var ansvarlig for hvert sitt kompani. På dette tidspunktet var alle kompaniene infanterikompanier:

1. Nordnes kompani
2. Nyalmeningens kompani
3. Muralmenningens kompani
4. Smørsalmeningens kompani
5. Vågsalmeningens kompani (senere kalt Torvalmenningens kompaniet)
6. Rådhus-kompaniet
7. Korskirkealmeningens kompani (senere kalt Vetterlidsalmeningens kompani)
8. Dreggens kompani

I 1801 ga sentralmyndighetene på grunn av trusselen fra England ordre om å forberede seg på en ny krig. I avisen *Bergens Adressecontoirs Efterretninger* ble det publisert en oppfordring om å opprette et frivillig artillerikompani. Forslaget ble gjennomført, og auditør Jacob Bentzon ble sjef for korpset. I 1802 besto kompaniet av sjefen, én adjutant, to premierløytnanter og to sekondløytnanter, syv underoffiserer og 107 menige "kanonerer".

På det samme tidspunktet besto borgervæpningen av ca. 600 mann pluss befal. Bevæpningen var dårlig, med gamle geværer av ulike kaliber, delvis uten bajonetter. Bergenhus arsenal utleverte derfor 575 geværer. I tillegg fikk det frivillige borgerlige artilleri låne 142 sabler fra den bataviske republikk gjennom konsul Fasmer. Sablene kom fra et hollandsk krigsskip som var blitt desarmert i Bergen.

Den internasjonale trusselen førte til stor iver for forsvarsvirksomheten i Bergen. Det ble blant annet opprettet et patruljekorps med åtte kompanier utenfor borgervæpningen. Disse kompaniene skulle overta borgervæpningens politioppgaver i tilfelle byen ble utsatt for fiendtlige angrep.

Etter det engelske angrepet på København i april 1801, ble det etter bare to dager inngått våpenhvile. Året etterpå, da den akutte krigstrusselen var borte, forsvant viljen til å opprettholde kvaliteten i borgervæpningen. Det frivillige artillerikorpset forsvant like etter, og i 1803 ble det ikke engang holdt mønstring.

En ny omorganisering av borgervæpningen skjedde i 1807. Antall kompanier ble redusert til seks. Nyalmeningens kompani ble nedlagt og mannskapet fordelt mellom Nordnes og Muralmenningens kompanier. Rådhuskompaniet ble også nedlagt, og

mannskapet ble videre fordelt mellom Torvalmenningens og Vetterlidsalmenningens kompanier. Ved mønstringen i august 1807 besto borgervæpningen av 14 overoffiserer, 36 underoffiserer, 28 spillemenn og 426 borgere - totalt 504 personer.

Ved krigsutbruddet i august 1807, da England bombarderte København og den dansk-norske flåten gikk tapt, økte engasjementet for forsvaret av Bergen igjen. Infanteriet besto nå av 19 offiserer og 552 menn, og artillerikorpsset ble gjenopprettet.

Artilleristene skulle bestå av alle håndverkssvenner og alle sønner av kjøpmenn og embetsmenn, samt alle borgersønner som hadde deltatt i det tidligere frivillige artillerikorps, og alle skrivere og handelsforvaltere. Det skal nevnes at artillerikorpsset ikke var en del av borgervæpningen under stadshauptmannen. I fredstid sto det under stiftamtmanden, og i krigstid under kommandanten på Bergenhus.

Et nytt reglement for borgervæpningen ble godkjent 19. januar 1814. Borgervæpningen ble nå delt i en infanteribataljon og en artilleribataljon. Alle våpendyktige menn ble forpliktet til å stå i borgervæpningen til de var 50 år, uavhengig av sosial status.

Borgerne skulle fra de tok borgerskap stå i infanteribataljonen, mens borgersønner og andre innbyggere skulle fra konfirmasjonen stå i artilleribataljonen. Artillerioffiserer som tok borgerskap ble ikke overført til infanteriet.

Fra 1814 var infanteribataljonen delt inn i fire kompanier og besto av én bataljonkommandør, fire kapteiner, fem premierløytnanter, fire sekondløytnanter, 28 underoffiserer og ca. 700 menige. Infanteribataljonen besto av følgende fire kompanier:

1. Tollbodalmenningens infanterikompani
2. Muralmenningens infanterikompani
3. Torvalmenningens infanterikompani
4. Vertrlidsallmenningens infanterikompani

Artilleribataljonen var også delt inn i fire kompanier og besto av én bataljonkommandør, fire kapteiner, fem premierløytnanter, åtte sekondløytnanter, 52 bombarderer eller underoffiserer og ca. 450 menige. Artilleribataljonen besto av følgende fire kompanier:

1. Nordnes artillerikompani
2. Smørsalmenningens artillerikompani
3. Rådstualmenningens artillerikompani
4. Dregsalmenningens artillerikompani

Borgervæpningen fortsatte å være organisert på denne måten fram til nedleggelse i 1881.

2.2 Stadshauptmannen

Den første *stadshauptmann*, som sjef over borgervæpningen, ble utnevnt i Bergen i 1626. Det var slottsherren, borgermestre og råd som valgte hvem som skulle være stadshauptmann. I perioden før 1680 ble stillingen også kalt stadsmajor.

Stadshauptmannen hadde en kaptein under seg, og hadde myndighet over byens vaktmester som hadde ansvaret med vaktholdet om natten.

Stadshauptmannen ble etter hvert lederen over *de eligerte menn*. Dette var et organ av ledende borgere som ble opprettet i 1679. Deres oppgave var å gi råd til magistraten. Organet ble kalt "de 16-mennene" eller "de eligerte menn". Det sistnevnte ble mest brukt. Medlemmene i organet måtte senere bli godkjent av kongen.

Byprivilegiene av 1702 ga de eligerte menn rett til å supplere seg selv. Men senere måtte de eligerte menn foreslå tre av sine menn som kandidater til stadshauptmann. Det var magistraten som videre valgte hvem av disse tre som skulle innstilles, men det var kongen som til syvende og sist foretok den offisielle utnevnelser og godkjennelsen av ny stadshauptmann.

I utvelgelsen av ny stadshauptmann var det i enkelte perioder konflikter mellom magistraten og de eligerte menn om hvilken fremgangsmåte som skulle brukes. Konflikten dreide seg om det skulle være én eller tre kandidater. Praksisen fram til 1772 var at lederen av de eligerte menn ble utnevnt til stadshauptmann. Den 4. mai 1772 ble det bestemt at antallet av de eligerte menn skulle reduseres fra 16 til fire menn, og de mistet også sin myndighet til å utvelge ny stadshauptmann i byen.

De eligerte menn var som oftest aktive kjøpmenn. Kombinasjonen av egen næringsvirksomhet og oppgavene i vervet var en belastning. For stadshauptmann ble denne belastningen supplert med oppgavene som leder av borgervæpningen. Kombinasjonen av private og offentlige oppgaver kunne begrense stadshauptmannens muligheter for å aktivt vedlikeholde og fremme borgervæpningens militære kompetanse. I tillegg hadde ikke alle stadshauptmennene vesentlig militær kunnskap. Dette er trolig viktige elementer i hvorfor det i flere perioder klages over borgervæpningens manglende kompetanse. Stadshauptmannen var også en ulønnet stilling med flere private utgifter. Dette fikk naturligvis negative innvirkninger på deres næringsvirksomhet. Flere av stadshauptmennene klaget, men uten at den økonomiske situasjonen ble endret.

Etter unionsoppløsningen i 1814 fortsatte stadshauptmannen som øverstkommanderende over borgervæpningen. Stadshauptmannen var i fredstid underlagt stiftamtmannen og magistratspresidenten, og i krigstid underlagt kommandanten på Bergenhus. I reglementet av 1814 står det at stadshauptmannen skulle utnevnes av kongen etter innstilling fra general og stiftamtmann i Bergen.

Normalt skulle den eldste bataljonkommandør innstilles. Kongen utnevnte også bataljonkommandører og stadskapteiner etter innstilling fra stadshauptmannen, sendt gjennom stiftamtmanden.

Stadshauptmannen fortsatte å være borgervæpningens øverstkommanderende fram til borgervæpningens nedleggelse i 1881. Stillingstittelen gikk samtidig ut av bruk.

2.3 Bergens ridende borgergarde

Den 30. november 1814 foreslo stiftamtmanden og magistrat at det burde opprettes et ridende politikorps i Bergen. Forslaget ble godkjent av kongen 16. mars 1815, men det ble først opprettet den 1. mai 1815. Navnet til korpset var i første omgang *Bergens ridende Borgergarde*, men fra 1819 fikk det navnet *Bergen Kongelige Borgergarde*.

Den ridende borgergarde besto etter reglement av 8. august 1820 av én premierløytnant, to sekondløytnanter, to lønnede trompeterer og 21 gardister. De måtte selv bekoste hest, uniform og utrustning ellers. Uniformene skulle forøvrig være identiske med dem som ble båret av Christiania borgergarde, bortsett fra at sjefen bar politiuniform.

Sjefen over borgergarden var politimesteren. Han beholdt denne stillingen fram til en resolusjon av 10. januar 1824 hvor det ble vedtatt at den nye sjefen skulle være en av korpsets medlemmer og utnevnt av kongen. Tittelen ble også endret til *ritmester*.

Ifølge historiker Anders Bjarne Fossen og Egil Ertresvaag holdt garden sine øvelser på Årstadsvollen og senere på ridebanen på Sydneshaugen der Johanneskirken nå står. Garden var både et fargerikt og populært innslag ved kongelige visitter og andre begivenheter i byen. Medlemmene av borgergarden hadde også påtenkte politifunksjoner i byen. Det ser ut til at disse oppgavene ble ubetydelige, og opphørte etter at politimesteren ble fratatt sin sjefsposisjon. Oppgavene i krigstid var rekognosering og beskyttelse av transportere.

I 1837 fikk borgergarden nytt reglement. Alle som ville bli medlem av garden måtte godkjennes ved votering blant korpsets medlemmer. Sjefen ble fortsatt utnevnt av kongen, mens offiserene ble utnevnt av stiftamtmanden. Det var imidlertid korpsets medlemmer, med tjenestetid minimum fem år, som foretok utnevnelsen.

Den ridende borgergarde ble oppløst i 1881, sammen med borgervæpningen.

2.4 Redningskorpset

Redningskorpset ble opprettet i 1836 og skulle redde gods og varer ved branntilfeller. I tillegg skulle de påse at mistenkelige og uvedkommende personer ble holdt borte fra brannstedene og de steder hvor reddet gods ble oppbevart.

Redningskorpsets mannskap besto av én løytnant, to underoffiserer og 25 mann fra hvert av de fire artillerikorpsene, det vil si totalt fire løytnanter, åtte underoffiserer og 100 mann.

2.5 Borgerrunden

Borgerrunden i Bergen var en del av nattens politi- og ordensoppsyn. Den var sammensatt av byens borgere, som turvis måtte patruljere i gatene og sørge for at freden om natten ble opprettholdt. Borgerrunden gikk på 1600-tallet under navnet "compagnie-vagten", mens senere på 1700- og 1800-tallet var "runden" eller "borgerrunden" den mest brukte benevnelsen.

Vakt og rundgang skulle følge anordningen om "Vægtere og Vagthold her i Bergen" av 1704, og senere den forbedrede utgaven av 1775. Borgerrunden skulle patruljere i byen og særlig se etter branntilløp. I tillegg skulle de kontrollere om vekterne var på sine poster. Dersom vekterne var beruset, skulle de bringes til Corps de Garde. Borgerne skulle arrestere alle urostiftere og ellers assistere vekterne etter behov for å holde ro og fred i byen.

I 1807 ble bestemmelsene om borgerrunden endret, slik at vakttjenesten på Corps de Garde hver natt hele året skulle gjennomføres av 32 fast ansatte personer. De var delt i to lag som tjenestegjorde hver annen natt, ledet av en underoffiser i borgervæpningen og sammen med fire vektere. Hver deltakende vakt fikk betalt 24 skilling pr. natt. Dette ble finansiert gjennom vaktskatten som ble betalt av byens huseiere. Av hver 100 rdl. i branntakst skulle det betales 12 skilling i vaktskatt.

I 1825 ble det utgitt en ny instruks for borgerrunden. Runden skulle bestå av en underoffiser, 16 borgere og fire reserve-vektere. Disse mennene skulle samles på Corps de Garde om vinteren (september til april) klokken 20.45 og om sommeren (mai - august) klokken 21.45.

Et kvarter før vekten begynner, skulle underoffiseren lese opp navnet på dem som skulle holde vakt om natten, og videre fordele mannskapet i fire avdelinger. Når alle var plassert i sine avdelinger, skulle to av avdelingene, hver bestående av fire mann og en vokter, patruljere i byens roder. Den ene avdelingen patruljerte i de første tolv rodene, og den andre fra rode 13 til 24. Etter to timer med patruljering skulle de returnere til Corps de Garde, og bytte med de to resterende avdelingene. Vekten ble avsluttet klokken 05.00 om vinteren og 04.00 om sommeren, da "der ringes af Vagt".

Borgerrunden hadde en sentral rolle i politioppsynet om natten, men ble til slutt avvirket ved politireformen av 1874. Dette førte til at vekterkorpset ble nedlagt og borgervæpningens politioppgaver overtatt av det nyopprettede politikonstabelkorpset.

2.6 Patruljevakten

Patruljevakten var en sentral del av nattens politi- og ordensoppsyn i Bergen på 1700- og 1800-tallet. Vakten var imidlertid kun operativ fra september til april, og det var dermed bare vekterkorpset og borgerrunden som tjenestegjorde i sommermånedene.

I instruks av 1825 får man god innsikt i patruljens oppgaver. Den skal "besettes hver Aften med 6 duelige og vorne Karle og en Formand". Dette vaktmannskapet hadde påmønstring kl. 20.00 utenfor "Patrulvagten bestemte og anviiste huus", og de avmønstret først kl. 06.00 om morgenen. I prinsippet var det byens huseiere som skulle holde vakt, men det var fullt mulig å bruke sine egne tjenere eller "leiede folk" til å utføre vaktholdet. Personer som var innleid måtte imidlertid bli godkjent av kapteinen, for å unngå at ikke "duelige" personer holdt vakt.

En av borgervæpningens kapteiner skulle sørge for at det var minimum to personer i reserve før vakten begynte. Disse personene skulle oppholde seg i "patruljestuen". Var det ikke mangel på folk, ble de avløst og dro hjem. Reservene ble lønnet "af de indkomne Mulcter", altså bøteinntekter, og ble utredet av kapteinen.

Vakten ble utstyrt av kapteinen med to lykter og to tegn med "Stadens Segl". Det ble også foretatt en forhåndsinspeksjon av en underoffiser i borgervæpningen. Dette ble utført kl. 20.30. Deretter gikk halve mannskapet, tre mann, på patruljevakt i distriktet i to timer. Det resterende mannskapet skulle fremskaffe brannslanger og bøtter, og oppbevare dem i "Patrulhuset".

Mannskapet byttet vekselvis mellom hvem som skulle holde vakt og ikke. Da mennene var ferdig å patruljere i to timer, byttet de med mannskapet i patuljehuset, og slik fortsatte det gjennom natten.

Patruljen skulle "visitere de 3 roder", som hørte til "Patruldistrictet". Deres primære oppgave var å forhindre slagsmål, tyveri, vold og annet bråk om natten. De skulle også pågripe folk som "henlægger Ureenlighed paa forbudne Steder". Urostifere og andre lovbryttere som ble pågrepet, skulle bringes til patruljestuen. Der ble de sittende frem til formannen og et par medlemmer av patruljevakten kom og hentet dem. De ble så videre avlevert til Corps de Garde.

En sentral oppgave til patruljevakten var å kontrollere at byens vekterkorps utførte sine plikter og om de hadde tent gatelyktene. Hvis patruljen finner noen av vekterne "beskjænket, skjødesløs, sovne paa sin post eller fraværende fra samme", skal de informere formannen som deretter informerer kapteinen til "videre foranstaltning".

Under branntilfeller skulle patruljevakten straks rope "Brann" og vekke de nærmeste personene. En av vaktens medlemmer skal løpe til Corps de Garde og orientere

borgervakten om situasjonen. De resterende skulle bistå i slukking med "Brandsprøiten" eller bringe vannbøtter til ildstedet. Etter at brannen var slukket og den "øverste befalende tilstedeværende" hadde vurdert situasjonen som trygg, skulle vakten returnere til sine plikter.

Patruljevakten ble nedlagt sammen med vekterkorpset og borgerrunden ved politireformen av 1874. Deres oppgaver ble overtatt av det nyopprettede politikonstabelkorpset, som var underlagt politimesterens myndighet.

3.0 Uniformer

Det er først i en beskrivelse i avisen *Bergens Adressecontoirs Efterretninger* fra 1774 det står omtalt hvilken type uniform mannskapet i borgervæpningen brukte. Offiserene skulle ha røde klær, delvis med galoner, og alle med galonerte hatter. Hvert kompani skulle ha kokarder i sin egen farge på hattene. Det øvrige mannskapet var kun pålagt å ha kokarder i hattene, og trengte ikke nødvendigvis full uniform.

Ved mønstringen i 1807 var alt befall og de fleste borgerne uniformerte. Infanteriets uniform besto av blå kjole, gule knapper, hvit vest og hvite eller blå pantaloner pluss hatt. Borgerne måtte selv skaffe uniform på egen bekostning.

I reglementet som ble approbert i 1814 ble det opprettet en infanteri- og en artilleribataljon, og det står spesifisert hvilke uniformer de enkelte i bataljonene skulle bære. Offiserene i infanteribataljonen skulle ha en lignende uniform som nevnt ovenfor, men de skulle også ha en trekantet hatt, sort kokarde, hvit fjær og sabel med borgerlig felttegn i tillegg. De skulle også ha distinksjoner på kraven. Infanteristene skulle ha blå kjole med sivilt snitt, blå pantalon, rundhatt med sort kokarde, og patronveske i sort bandolær. Det som kan fremstå som overraskende, er at stadshauptmann, adjutant og auditør skulle bære infanteriets uniform.

Artillerioffiserene skulle ha mørkeblå kjole med overslag, gule knapper, mørkeblå vest og pantalon, trekantet hatt med hvit fjær, rød og hvit kokarde, sabel med borgerlig felttegn og distinksjoner på kraven. Underoffiserene og artilleristene hadde samme uniform som offiserene, men med felttegn. Artilleristene skulle bære en rund og ikke trekantet hatt.

I resolusjon av 24. oktober 1838 kom det nye bestemmelser om hvilken uniform medlemmene i artilleribataljonen skulle anvende. Offiserene skulle ha mørkeblå kjole med underfôr, opphefting, oppstående krave og rabatter av karmosinrødt stoff med to rader gule løveknapper. De skulle også ha en mørkeblå vest med en rad gule løveknapper, og deres bukser skulle bestå av samme farge utenpå støvlene, med to karmosinrøde striper en tomme bred nedover på hver side. Deres hatt skulle være trekantet med gullkrampe og cordons, sort og gul kokarde, samt nedhengende hvit fjær,

og sort halsbind. Til våpen skulle de ha en sabel med det borgerlige felttegn og sort blankt geheng, sluttet foran med løvehoder og distinksjonstegn som tidligere.

Kommandersersjanten og underoffiserene skulle kle seg som offiserene i artilleribataljonen, men med de tidligere brukte distinksjoner og uten felttegn. Også underoffiserene hadde lik uniform, men i stedet for trekantet hatt skal de ha lue av blått stoff med sort og gul kokarde og en gulltresse, som skulle være 1 tomme bred. Artilleristene skulle ha sivile mørkeblå kjole, klærne under og lue i samme farge, men rundt luen en tresse av karmosinrødt stoff og påheftet den nye sorte og gule kokarden. I 1845 ble kokarden endret til de nasjonale fargene.

Den 4. august 1854 ble det bestemt at uniformsreglementet av 1814 og 1838 skulle endres. For infanteribataljonen ble det bestemt at infanteristene skulle ha våpenkjole av mørkeblått stoff med hvitt underfôr, en rad med åtte opphøyde gule knapper, oppstående sort fløyelskrage og halsbind av sort tøy. Offiserene skulle ha epåletter av gult metall med sort matte omgitt av en hvit kant. Stadshauptmann og bataljonskommandør skulle ha epåletter omgitt med en enkelt kantiolle, og for stadshauptmannen også to gullbroderte eikeblader på hver side av kjolekraven.

For artilleribataljonen ble det bestemt at artilleristene skulle gå med våpenkjole av mørkeblått stoff med karmosinrødt underfôr, en rad med åtte gule, flate knapper, oppstående mørkeblå stoffkrage som kunne hektes sammen nede, åpen og skrått avskåret foran med karmosinrødt stoff. De skulle også ha halsbind av sort tøy, skjortekrave eller hvit kant som ikke måtte synes over halsbindet. Offiserene skulle ha epåletter av gult metall med sort matte med en karmosinrød kant. De skulle også bære en trekantet hatt med en stor fjær.

De overnevnte uniformbestemmelsene skulle være innfridd før mai 1855. Det var imidlertid mange i artilleriet som ikke hadde økonomi til å skaffe ny uniform. Derfor søkte stadshauptmannen om at borgervæpningen måtte bli fritatt. Stadshauptmannen fikk gjennomslag, og det ble gjort noen endringer ved kongelig resolusjon av 21. januar 1856. Infanteriet måtte ikke lengre bære hattene som var anvendt tidligere, men i stedet bruke luer av mørkeblått stoff med snitt som for marineoffiserene. Det ble heller ikke foretatt noen endringer i borgervæpningens uniformer i ettertid.

4.0 Nedlegging av borgervæpningen

Borgervæpningens funksjon og oppgaver ble i løpet av 1800-tallet i økende grad sett på som en utdatert og belastende plikt for dens medlemmer. Dette illustreres blant annet i formannskapetets klage til departementet 1. mars 1854, da det ble hevdet at deltakelsen i borgervæpningen var for belastende for formennene. Det samme gjaldt det øvrige mannskapets våpenøvelser.

Innføringen av alminnelig verneplikt vedtatt i 1854, 1857 og 1866, svekket borgervæpningens militære betydning. Samtidig ble øvre aldersgrense for pliktige til å delta i borgervæpningen redusert til 45 år, og borgerne kunne nå bli innkalt til militærtjeneste uten at det førte til fritak for videre plikter i borgervæpningen.

Opprettelse av et brannvesen (brannkorps) i 1863 førte til at borgervæpningens oppgaver innenfor branntilsynet ble færre. Selve brannvesenet besto kun av branddirektør, en overbrannmester, en underbrannmester og 18 menige mannskaper. Deres hovedstasjon var Corps de Garde, som også ble overbrannmesterens bolig. Underbrannmesteren og mannskapene hadde kaserne i Hagerupgaarden.

Borgervæpningen hadde fremdeles en praktisk betydning ved branner og ved ledelse og kontroll av borgerrunden og patruljevakten som opererte om natten. Men allerede fra 1847 ble det arbeidet med en reorganisering av hele det nattlige politi- og ordensoppsynet. Det var enighet mellom politietaten og de kommunale myndigheter at det daværende politioppsynet om natten bestående av vekterkorpset, borgerrunden og patruljevakten var lite tilfredsstillende. Forslaget i 1847 var å fordoble antall vektere. Det ville uten tvil ha bedret vaktholdet om natten. Men bystyret var bekymret over utgiftene det ville påføre bykassen, og forkastet forslaget.

I 1862 ble en ny komitéinnstilling fremlagt. Der ble det foreslått en fullstendig reorganisering av politietaten. Vekterkorpset, borgerrunden og patruljevakten skulle nedlegges og erstattes av et konstabelkorps på 48 mann. Politioppsynet skulle utføres av et profesjonelt politikorps som utelukkende var underlagt politimesterens kommando. Magistraten aksepterte forslaget, men formannskapet var negative og argumenterte for at langt mer presserende saker enn en ny vaktordning måtte tas stilling til. Igjen ble forslaget nedstemt.

Atter en ny komitéinnstilling ble framlagt i 1873. Forslaget var ikke ulikt det fra 1862, men i stedet skulle konstabelkorpset utvides til 64 mann, ledet av to undervaktmestere. I bystyremøte i 1874 ble det vedtatt at konstabelkorpset skulle opprettes, men at korpset skulle bestå av tre undervaktmestere og 56 konstabler. Det samme året ble dermed vektervesenet, borgerrunden og patruljevakten nedlagt, og erstattet av et mer moderne politikonstabelkorps som overtok politioppsynet om natten. Borgervæpningens funksjon i fredstid som sørget for fred og ro om natten, var over.

Sammensetningen av innbyggernes misnøye, svekket militær betydning som følge av alminnelig verneplikt, samt modernisering av brann- og politioppsynet i byen, var medvirkende til at borgervæpningens lange tradisjon i byen gikk mot slutten. Dette gjaldt i stor grad også de andre norske byene på 1800-tallet. Den 28. mai 1881 ble borgervæpningen offisielt opphevet gjennom lov i Norge. I Bergen paraderte borgervæpningen for siste gang 29. juli 1881 på Engen. Derfra marsjerte de under

musikk til rådhuset, før de kompanivis marsjerte videre til det sted hvor geværene skulle avleveres.

5.0 Litteratur og kilder

- Edwardsen, E. *Bergen*. Utgitt i to bind av Bergens historiske forening ved Olav Brattegard. Bergen 1951-1952.
- Eliassen, B. H. (2018). *Borgere på vakt. En komparativ studie av borgervæpningen i Norge ca. 1620-1814*. Masteroppgave, Universitetet i Bergen.
- Ertresvaag, E. og Fossen, A. B. (1992). *Til Indwhonernes større Sikkerhed: Bergen politikammer 1692-1992*. Bergen, Bergen politikammer.
- Fossen, A. B. (1995). *Bergen bys historie bind 2. Borgerskapets by 1546 - 1800*. Bergen, Alma Mater Forlag.
- Rein, H.S.L. (2018). *Fra kongelig embetsmann til underordnet tjenestemann. Byvaktmesterstillingen i Bergen, Christiania og Trondheim fra 1596 til 1874*. Masteroppgave, Universitetet i Bergen
- Robberstad, K. (1923). «*Magnus Lagabøters bylov*».
- Sollied, P. R. (1914). *Bergens styre før formandskapsloven av 1837*. I *Bergen 1814-1914*, bd. 1 1914, red. Carl Geelmuyden og Haakon Schetelig, s. 37-96.
- Sydnes, K. (1949). *Bergen politi: politi og vakthold i Bergen i gammel og ny tid*. Bergen, Bergen politilag.
- Wiesner, A. (1916). *Bergen Borgervæpning Indtil 1772*. I *Bergen Historiske Forenings skrifter 1916 (nr. 22)*, s. 9-22.
- Wiesner, A. (1914). *Bergens borgervæpning*. I *Bergen 1814-1914*, bd. 1 1914, red. Carl Geelmuyden og Haakon Shetelig, s. 452-473.

Mikel Hofnagels optegnelser, 1596-1676. I *Norske Magasin*. Skrifter og optegnelser, angaaende Norge og forfattede efter reformationen. Samlede og udgivne af N. Nicolaysen. Andet bind. Christiania, 1868. Johan Dahls Forlag.

5.1 Borgervæpningenes arkiv

Borgervæpningens arkiv (BBA A-1301) oppbevares ved Bergen Byarkiv og utgjør 5,19 hyllemeter. Arkivet er fra tiden 1599 til 1881 og inneholder forhandlingsprotokoller for innrulleringskommisjonen, kopibøker, postjournaler og saksarkiv. Her er manntallslistene og ruller, ulike justissaker, justis- og domsprotokoller, samt regnskap og diverse instruksjoner. I tillegg oppbevares noen arkivsaker ved Statsarkivet i Bergen. Oversikt over innholdet kan du se på [Arkivportalen](#).

En del kilder fra borgervæpningens arkiv er publisert på [Digitalarkivet](#). Du kan lese mer om disse i 8.0.

5.2 Regelverk

Instruks som 27. juli 1774 ble utstedt til stadshauptmann Lauritz Holte Nicolaysen var i det vesentlige en gjentakelse av instruksen fra 1714. Ved ledige posisjoner som stadskaptein skal stadshauptmannen innstille en kandidat til magistraten, som foretar utnevnelsen. Underoffiserer utpekes av stadskapteinene, men etter stadshauptmannens godkjenning.

Nicolaysen tok også initiativ til at det ble laget ny instruks (anordning) for vakt og rundgangen. Denne anordningen av 2. august 1775 var en forbedret utgave av den eldre anordningen fra 26. november 1704.

Bestemmelser om borgerrunden finnes i anordning av 2. august 1775, reskript av 27. februar 1807, instruks av 31. oktober 1825 og 19. juli 1841 (bekreftet 4. august 1842) og reglement for borgervæpningen av 19. januar 1814 §§ 12 og 13.

Bestemmelser om patruljevakten finnes i anordning av 18. august 1787 jfr. reskript av 13. juni 1766, instruks av 31. oktober 1825 jfr. stiftsresolusjon av 12. juli 1841 jfr. 4. august 1842 og reglement for borgervæpningen av 1814 §§ 12 og 13.

Bestemmelser om redningskorpset finnes i instruks av 15. april 1836.

Alminnelig verneplikt ble innført ved lovene av 26. august 1854, 12. oktober 1857 og 12. mai 1866.

Bergens eldste brannanordning er fra 31. oktober 1675. Den ble endret flere ganger.

Brannanordningen 16. mai 1707 var gjeldende fram til lov om brannvesenet av 15. august 1908 ble innført.

- Instruks 1626. *Instrux, hvorefter vagtmesteren og officerene nat- og dagvagten herefter sig skal rette.*
- Instruks 1646. *Instrux, hvorefter vagtmesteren og officerene nat og dag skal have sig at rette og forholde.*
- Forordning av 22. oktober 1701, januar 1710 – post 1"2 (for Bg.).
- Bestemmelser om borgervæpningen/Instruks av 14. juli 1714.
- Reskript av 5. oktober 1774, om Bergens borgeres armatur.
- Anordning angående vakt og rundgang av 26. november 1704.
- Anordning angående vakt og rundgang av 2. august 1775.
- Interimsreglement av 2. november 1807.
- Reglement for borgervæpningen av 19. januar 1814.
- Kongelig resolusjon av 23. februar 1821 (isen på Vågen).
- Kongelig resolusjon av 24. oktober 1838 (reglement for uniformering).

- Reskript av 27. februar 1807 (angående borger-runden).
- Instruks av 31. oktober 1825.
- Instruks av 19. juli 1841.
- Instruks av 4. august 1842.
- Anordning for patruljevakten av 18. august 1787.
- Kongelig resolusjon av 4. august 1854 (angående uniformering).
- Kongelig resolusjon av 21. januar 1856 (angående uniformering).
- Lov om den almindelige værneplikt av 26. august 1854.
- Lov om den almindelige værneplikt av 12. oktober 1857.
- Lov om den almindelige værneplikt av 12. mai 1866.
- Reform av byens vaktvesen av 1873.
- Lov av 28. mai 1881 (avskaffelse av borgervæpningen).

6.0 Oversikt over stadshauptmenn

Listen før 1680 er ikke komplett.

1626	Garbrandt Smidt
1641	Ove Jensen
1653	Iver Pedersen Schioldborg
1665	Peter Laude
1666	Laurids Hess
1668	Hans Wierdeman
1670	Laurids (Moritz?) Würdemand
1680-1701	Gerrit Geelmuyden
1701	Giert Cramer
1701-1703	Wollert Danchertsen
1704-1707	Berent Henrichsen
1707-1712	Joachim von der Lippe
1713	Stadskaptein Rolf Greve, midlertidig
1714-1727	Jacob Philip
1727-1740	Knud Geelmuyden
1741-1745	Jan von de Velde
1745	Berent Gundersen (valget annullert)
1746-1747	Henrik Meyerhoff
1747-1750	Berent Freuchen
1750-1757	Gerdt von der Ohe
1757-1765	Christian Friele
1765-1773	Lyder Schultz
1773-1777	Laurits Holte Nicolaysen
1778-1791	Johan Hinrich Eggerking
1792-1796	Christian Ameln
1796-1803	Christopher Kahrs

1803-1815	Ludvig Wiese
1815-1826	Albert Henrik Krohn
1826-1834	Georg Wiese
1834-1841	Jens A. Berle
1841-1849	Detlef Chr. Reusch
1849-1860	Johan Nordahl Fischer
1860-1866	Christopher Urdahl Faye
1866-1881	Otto Christian Synnestvedt Nieuwejaar

7.0 Kilder publisert på Digitalarkivet

Stadshauptmannes journaler 1841 - 1861

[Ca 1 Journal 1841 - 1861](#)

[Ca 2 Journal 1862 - 1881](#)

Hva

Journalene inneholder et kort sammendrag av innholdet i brev og dokumenter som har blitt sendt til stadshauptmannen i Bergen (sjefen over borgervæpningen). Her får man innblikk i sakene stadshauptmannen behandlet. Det står også oppført navn til avsender, når brevet var mottatt og om det ble besvart.

Hvordan bruke kilden

Journalen har et alfabetisk ordnet register (A-Ø) på avsenders etternavn eller yrkestittel. Det har vært ulik praksis i føringen av registeret. Noen ganger er det kun oppført etternavn, mens andre ganger står det nedtegnet hvilken etat, funksjonær eller embetsmann som har sendt brevet. For eksempel er politimesteren i Bergen kun oppført som "politimesteren", mens vaktmesteren i byen (sjef over vekterkorpset) er oppført med etternavn først, så yrkestittel.

Henvisningene i registeret er til sidetall, og ikke til løpe- eller saksnummer. I registeret er at det ikke registrert hvilket år eller dato brevet ble mottatt. Det er også uklart hva sakene gjelder og om det bygger på tidligere korrespondanse. Hvis man er på jakt etter hvilken dato brevet ble mottatt, vil dette hovedsakelig stå oppført i sammendraget av brevet. For å finne årstallet, må man som oftest bla tilbake til stedet hvor løpenummer 1 begynner, altså det første brevet som er mottatt det året.

Stadshauptmannens svar på de innkomne brevene vil stå oppført i kopiboken. I journalen vil det som regel stå oppført en referanse til kopiboken på høyre siden av sammendraget. Et eksempel på en referanse til kopiboken kan være "vid Copiebog Pag: 170". Her refereres det til kopiboken, side 170. Det må tas forbehold om at referansene i journalen kan være feilaktig. Dersom det ikke står oppført referanse, har stadshauptmannen trolig ikke besvart brevet. Det kan samtidig være at stadshauptmannen har glemt å føre opp referansen. Kopibøkene er ikke digitalisert.

Hva forteller kilden

Journalen er først og fremst et viktig verktøy for å finne sakene stadshauptmannen har behandlet, og ikke minst embetets korrespondanse. Sammendragene av de innkomne brevene gir innsikt i arbeidsområde og hvilke personer i byen og landet han måtte forholde seg til. Journalen kan videre gi innsikt i hvordan borgervæpningen i Bergen ble organisert, og hvordan de ulike bataljonene og kompaniene opererte.

Infanteribataljonenes journal 1858 - 1874

[Cb 1 Journal 1858 – 1874](#)

Hva

Journalen inneholder et kort sammendrag av innholdet i brev og dokumenter som har blitt mottatt av infanteribataljonen i Bergen. Journalen starter 1. november 1858 og avsluttes 23. april 1874. Grunnen til at det avsluttes i 1874, og ikke i 1881 da borgervæpningen ble nedlagt, har trolig sammenheng med politireformen i 1874. Reformen førte til at borgervæpningens vakt- og ordensoppgaver om natten ble overført til politikonstabelkorpset, som ble opprettet samme år.

Hvordan bruke kilden

Det finnes ikke et register til journalen. For å finne et spesifikt brev fra en avsender må man vite når brevet ble mottatt eller bla seg frem i journalen. Det er heller ikke identifisert referanser til en kopibok, så man vet ikke om brevet ble besvart eller ikke. For å finne et evt. svar, må man bla seg frem i kopiboken i perioden etter at brevet var mottatt.

Journalen er ordnet kronologisk etter dato. Helt til venstre står oppført et tall som representerer hvilken dag i måneden brevet ble mottatt. For å finne den nøyaktige datoen, vil det være nødvendig å lokalisere årstallet, som står forholdsvis tydelig oppført i journalen. Det hender årstallet står ført ved begynnelsen av årsperioden, eller over hver måned. I noen tilfeller vil årstallet stå oppført i det venstre hjørne av journalen. Måned vil stå ført opp i midten av journalen med uthevet skrift.

Tallene oppført i den høyre kolonnen på venstre side av journalen, er løpenummeret til de innkomne brevene. Disse har blitt ført kronologisk gjennom kalenderåret. Det vil si at de første brevene i året begynner på 1, og starter på nytt ved hvert år. Flere brev kan være oppført på samme løpenummer, selv når de har blitt mottatt eller registrert på forskjellige tidspunkt. En forklaring kan være at posten ble mottatt i bunker, eller at det ble operert med et eget internt system.

Hva forteller kilden

Journalen kan gi innsikt i hvem bataljonen hadde korrespondanse med, samt gi et bilde av hvilke funksjoner og oppgaver infanteribataljonen utførte.

Mannskapsrull 1848 - 1875

[Ga 1 Fortegnelse over mannskap 1848 - 1875](#)

Hva

Mannskapsrullen er en oversikt over hvilke menn i Bergen som ble innkalt til tjeneste i borgervæpningen, herunder artilleri- og infanteribataljonen. Her finner man navn, bosted, når de ble oppført i bataljonen, yrkesstilling og når de eventuelt gikk av i deres stilling i borgervæpningen. Mannskapsrullen har vært ført i tidsrommet mellom 1848 – 1873, men personer som hadde blitt medlem av bataljonen tidligere på 1800-tallet står også oppført.

Hvordan bruke kilden

I registeret er brukt forkortelsene PS for påskesesjon og MS for Michaeli sesjon.

Mannskapsrullen er ordnet alfabetisk etter første bokstav i etternavn. Under hver bokstav er innførslene ført kronologisk. Det vil si at personene har blitt ført det samme året som registreringen ble foretatt. Et alfabetisk register finnes innledningsvis av rullen, hvor det står henvist til sidetall for hver bokstav. Det er viktig å merke seg at bokstavene som er mest brukt, kan fortsette på et helt annet sidetall. En referanse til fortsettelsen står som regel oppført nederst til høyre på slutten av bokstaven.

I margin helt til høyre, under kategorien “afgaaet”, kan man se når vedkommende sluttet i tjenesten. For personer hvor det ikke står oppført noe, må man anta at de har fortsatt fram til 1875, eller at man rett og slett har glemt å føre inn opplysningene.

Opplysninger om bosted da registreringen ble foretatt, finner man i 2. og 3. kolonne, merket “Rode” og “Nr”. Siden registreringen inkluderte personer som allerede var i tjenesten fra tiden før protokollen ble opprettet, er det usikkert om disse personene bodde på den oppførte adressen tidligere eller bare fra året da protokollen ble ført.

Hvis man skal finne en konkret person, vil man kunne se gjennom rullen, som er ordnet alfabetisk, og identifisere personer med samme navn. Det er viktig å merke seg at det ikke finnes noen konkrete personopplysninger, utenom bosted og yrkesstilling. Derfor kan man med liten sikkerhet fastslå at det er “riktig” person som er registrert.

Hva forteller kilden

Rullen gir oversikt over mennene som ble innkalt til tjeneste i artilleri- eller infanteribataljonen. Siden personer som var i tjenesten før 1848 også står oppført, kan man finne personer som tilhørte bataljonen tidligere på 1800-tallet. Navnene er oppført med både for- og etternavn. Det står også oppført rode- og husnummer. Hvis man ser på når vedkommende har blitt ført inn i rullen, er det mulig å identifisere hvor de bodde dette året. Det er også mulig å finne opplysninger om hvorfor en person ikke lengre

kunne tjene i borgervæpningen, ofte fordi de har legeattest som sier at de ikke lengre kan være i tjeneste.

Personer som ble innkalt til tjeneste fra 1866, er oppført med yrkestittel. Dermed kan man finne opplysninger om vedkommendes beskjeftigelse, og samtidig få en indikator på hvilken sosial stand de tilhørte. Dette kan være særlig nyttig informasjon i perioden mellom folketellingene, eksempelvis 1865 - 1875. Det står også i enkelte tilfeller oppført at personer har blitt promotert til en høyere stilling innad i borgervæpningen, eksempelvis "Rodemester", "underoffiser" o.l.

Hovedruller 1829 - 1881

[Gb 1 Register over infanteristene i sjefsrollen 1829 - 1829](#)

[Gb 2 Hovedrulle \(sjefsrolle\) 1848 - 1881](#)

[Gb 3 Hovedrulle 1852 - 1881](#)

Hva

Hovedrullen er en fortegnelse over alle som ble innrullert eller var i borgervæpningens tjeneste på et gitt tidspunkt. Her får man opplysninger om hvem som var i de ulike stillingene i borgervæpningen, når de ble innrullert, deres stand, yrke og bosted i byen.

Hvordan bruke kilden

I registeret er brukt forkortelsene PS for påskesesjon og MS for Michaeli sesjon.

Rullen er inndelt etter rang i borgervæpningen. Personen med høyest tittel i borgervæpningen står registrert først. Dette vil være stadshauptmannen, som sjef over borgervæpningen.

Det finnes bevart et alfabetisk register over infanteristene og artilleristene, ordnet etter rode- og husnummer. Dette ble påbegynt i 1829, men det er usikkert når den faktisk ble avsluttet. I registeret har det ikke alltid vært plass til å føre opp flere personer, så man har i stedet valgt å føre disse lengre ut i registrert. En henvisning til fortsettelsen vil man finne nederst på siden der det gjelder.

Det bevarte registeret samsvarer ikke med de to hovedrullene i Gb-serien, da disse er ført på et senere tidspunkt (1848-1881). For å finne enkeltpersoner i rullen, kan man bruke mannskapsrullen, Ga-serien. Mannskapsrullen er alfabetisk ordnet på etternavn, og man får opplysninger om hvor vedkommende var bosatt. Siden hovedrullen er ordnet etter rode- og husnummer for infanteristene og artilleristene, kan man bruke opplysningene om bosted fra mannskapsrullen til å finne rette vedkommende i hovedrullen.

Hva kilden forteller

Hovedrullen kan gi opplysninger om hvilke personer som var en del av borgervæpningen. Siden rullen er inndelt etter rang, kan man få innsikt i hvilke stillinger som fantes, noe som videre kan gi et bilde av hvordan borgervæpningen var organisert.

Rullen kan også fortelle om hvor personene var bosatt i byen da de var i deres stilling. Det er også mulig å se hvilket yrke og stand vedkommende hadde på tidspunktet de ble ført opp. Videre får man informasjon om når de ble "bestaltet", altså når de ble innrullert eller innsatt i sin stilling i borgervæpningen. Dette kan for eksempel fortelle når de fikk borgerskap i byen. Det er også oppført en "Anmærkning" når person ikke lenger er i tjenesten, eller når de ble flyttet til en annen stilling i borgervæpningen.

I registeret vil man se at enkelte står oppført med "Bortreist for bestandig" eller bare "bortreist". Dette kan gi en indikator på at vedkommende har flyttet fra byen. Det står imidlertid sjeldent oppført hvor vedkommende flyttet. I noen tilfeller vil det stå oppført at personen har sluttet i tjenesten ("avgaaet"), som oftest ved sykdom eller dødsfall. Det står ikke nødvendigvis oppført når personen døde eller ble fritatt tjenesten grunnet sykdom.

Ansiennitetslister over borgerlige offiserer 1815 - 1881

[Gc 1 Ansiennitetsliste 1815 - 1821](#)

[Gc 2 Ansiennitetsliste 1815 - 1852](#)

[Gc 3 Ansiennitetsliste 1815 - 1867](#)

[Gc 4 Ansiennitetsliste 1849 - 1881](#)

[Gc 5 Ansiennitetsliste 1867 - 1876](#)

Hva

Ansiennitetslister viser hvor lenge offiserene i borgervæpningen hadde vært i deres stilling. Her får man vite hvem som var i stillingen, når de tiltrådte/ble "bestaltet" og når de gikk av.

Hvordan bruke kilden

Ansiennitetslistene er ordnet hierarkisk etter offiserenes stilling. Stillingene med høyest rang vil være ført først. Først i listen står stadshauptmannen som øverstkommanderende i borgervæpningen. Deretter følger dem som lå under ham, og som hadde et overordnet ansvar over de ulike bataljonene. Videre vil det stå oppført hvem som betjente de ulike offiserstillingene i byens kompanier, både infanteri- og artillerikompaniene. Denne delen er inndelt etter de ulike kompaniene. Listene er ført fra et årstall til et annet.

Hva forteller kilden

Listene kan gi innsikt i hvilke personer som betjente de ulike offiserstillingene i borgervæpningen innen ulike tidsrom, og når de tiltrådte og gikk av. Listene gir også god oversikt over hvordan borgervæpningens offiserer var organisert. Ansiennitetslistene kan også fortelle om hvordan de ulike kompaniene i byen var organisert. I enkelte tilfeller vil det også stå oppført hvilke roder de hadde ansvar for.

Bataljonsruller 1807 - 1881

[Gd 1 Bataljonsruller 1807 - 1813](#)

[Gd 2 Bataljonsruller 1814 - 1821](#)

[Gd 3 Bataljonsruller 1814 - 1830](#)

[Gd 4 Bataljonsruller 1817 - 1851](#)

[Gd 5 Bataljonsruller 1814 - 1851](#)

[Gd 6 Infanteriet 1824 - 1851](#)

[Gd 7 Infanteriet 1850 - 1881](#)

Hva

En bataljonsrulle er en protokoll som gir oversikt over hvilke personer som tilhørte infanteri- eller artilleribataljonen, samt hvem som var i de ulike kompaniene i byen på et gitt tidspunkt.

Hva forteller kilden

I registeret er brukt forkortelsene PS for påskesesjon og MS for Michaeli sesjon.

I bataljonsrullene kan vi se hvem som var medlemmer i de ulike kompaniene. Det står oppført navn, bosted, yrke og deres stilling innad i kompaniet. Av andre opplysninger vil man finne når de ble innrullert, og i enkelte tilfeller årsak til deres avgang. For det sistnevnte var det i hovedsak død eller sykdom som medførte at de sluttet, men det kan også være at vedkommende hadde flyttet. Da er det opplyst hvilket rode- og husnummer vedkommende flyttet til. I enkelte av rullene er også personenes alder oppført. Alderen vil tilsvare den alderen de hadde når de ble ført inn i protokollen.

Hvordan bruke kilden

Bataljonsrullene tar for seg hvert enkelt kompani innenfor enten infanteri- eller artilleribataljonen. Noen ganger står det oppført navnet til kompaniet, mens andre ganger vil det være oppført kun tall, f.eks. "2det Compagnie". Rullene er hierarkisk oppbygd, dvs. at personer med høyest stilling i kompaniet står oppført først. Personer med lavest stilling, altså infanterister eller artillerister, vil i hovedsak ha blitt ført etter rode- og husnummer i stigende rekkefølge. Den eldste rullen fra 1807 har imidlertid ikke dette systemet, og er i stedet ført etter løpenummer.

Det finnes ingen register for rullene. For å identifisere enkeltpersoner i rullene, vil det være nyttig å ha kjennskap til hvilket bosted vedkommende tilhørte på tidspunktet

rullen ble ført. Dette vil gjøre arbeidet med å finne personen betraktelig enklere. En annen måte er å ha kjennskap til hvilket kompani personen tilhørte. Kompaniene var geografis inndelt og hvert dekket et visst antall roder. Personer som hadde en høyere offiserstilling er enklere å identifisere enn dem med lavere, fordi antallet personer av lavere rang er betraktelig høyere.

Kompaniruller 1808 - 1881

[Ge 1 Rulle, uidentifisert 1808 - 1812](#)

[Ge 2 2. Infanterikompani 1820 - 1820](#)

[Ge 3 3. Infanterikompani 1820 - 1820](#)

[Ge 4 Nordnes artilleri kompani 1850 - 1881](#)

[Ge 5 Tollbodalmeningens kompani 1867 - 1881](#)

[Ge 6 Muralmeningens kompani 1850 - 1881](#)

[Ge 7 Torvalmningens kompani 1834 - 1850](#)

[Ge 8 Dreggsalmeningens artilleri kompani 1854 - 1881](#)

[Ge 9 Redningskorpset 1848 - 1860](#)

[Ge 10 Redningskorpset 1860 - 1872](#)

Hva

Kompanirullene inneholder informasjon om hvem som var i borgervæpningens kompanier i byen på et gitt tidspunkt.

Hvordan bruke kilden

I registeret er brukt forkortelsene PS for påskesesjon og MS for Michaeli sesjon.

Hver rulle tar for seg et enkelt kompani. Kompaninavnet vil som regel stå oppført på selve bokbindet eller innad i boken øverst på siden. Rullene er ordnet hierarkisk etter hvilken stilling vedkommende hadde i borgervæpningen og kompaniet. Personer med høyest rang og stilling står oppført først i protokollen, deretter følger underoffiserene og til slutt infanteristene eller artilleristene. Personene som tjenestegjorde som infanterister eller artillerister, vil som regel stå oppført etter rode- og husnummer i stigende rekkefølge. De eldste rullene er imidlertid ordnet kronologisk etter når personene ble "antaget", altså når de ble en del av kompaniet.

Flere av protokollene har register, ordnet alfabetisk på etternavn og henvist til hvilken side man finner vedkommende. Registerne er i hovedsak ført innledningsvis, men i noen av protokollene er registerne bakerst.

Hva forteller kilden

Her kan man finne informasjon om enkeltpersoner og få kunnskap om hvordan borgervæpningens kompanier var organisert. Kompanirullene gir oversikt over hvem som betjente de ulike stillingene i det gjeldende kompani. Opplysningene man kan finne er navn, stand og yrkestittel, bosted, når de ble født og ikke minst når de ble innrullert i

kompaniet. I enkelte tilfeller er det oppført når personene sluttet i kompaniet og hvorfor. Død, sykdom, flytting eller alderdom var de vanligste årsakene.

I enkelte av rullene er det oppført hvilket utstyr personene i kompaniet hadde tilgjengelig, som uniform, bajonett, gevær, fløyte m.m. I noen av rullene har det også blitt ført et "extract", et sammendrag som gir oversikt over hvor mange som var i kompaniet og hvilket utstyr de hadde. Denne informasjonen er oppført bakerst i protokollen. Kompanirullene vil videre kunne gi innsikt i hvordan kompaniene var organisert, og hvor mange personer som tjenestegjorde i kompaniet i ulike tidsperioder.